

УДК 633.11.004.12:631.8

© 2012

*Жемела Г. П., доктор сільськогосподарських наук,
Бараболя О. В., кандидат сільськогосподарських наук
Полтавська державна аграрна академія*

ХЛІБОПЕКАРСЬКА ЯКІСТЬ ПШЕНИЦІ М'ЯКОЇ ОЗИМОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД ПОШКОДЖЕННЯ ЗЕРНА КЛОПОМ-ЧЕРЕПАШКОЮ

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук, професор В. М. Писаренко

Розглянуто ступінь і характер пошкодження клопом-черепашкою зерна пшениці м'якої озимої, що спричинює погіршення фізичних властивостей зерна: маси 1000 зерен, натури, склоподібності, кількості й якості клейковини, хлібопекарських властивостей. Відбувається це внаслідок дії ферменту протеази, який виділяє клоп-черепашка в процесі пошкодження зерен. Агротехнічні, біологічні та хімічні заходи боротьби з клопом-черепашкою не гарантують повної ліквідації його шкідливості. Розроблений нами метод інактивації ферменту протеази в процесі приготування тіста для випікання хліба за рахунок використання водного розчину (0,2–0,4 %) оцтової кислоти забезпечує одержання хлібопекарських якостей на рівні непошкодженого зерна, що використовується для виготовлення борошна та хліба.

Ключові слова: клоп-черепашка, пошкодження, оцтова кислота, концентрація, об'єм хліба, шпаристість, еластичність, смак, формостійкість.

Постановка проблеми. Значне зменшення врожайності та погіршення якості зерна пшениці м'якої озимої відбувається внаслідок пошкодження шкідниками. Найнебезпечнішим є клоп-черепашка. Ферменти, які він виділяє, пошкоджуючи зерно, гідролізують як білки, так і вуглеводи. В зерні відбуваються глибокі фізіологічні зміни: збільшується інтенсивність дихання та активність ферментів. Вміст вільних амінокислот, передусім тирозину, збільшується. Клейковина руйнується і не відмивається з пошкодженого зерна, практично не дає потрібного об'єму, властивого сорту, характеризується великою розпливчастістю. Череневий хліб має млинцеподібну форму. Ферменти тривалий час зберігають свою активність. У процесі розмелу борошно з пошкоджених зерен змішується з борошном здорового зерна. До того часу, поки борошно зберігається в сухому стані, фермент не діє, проте варто лише замісити тісто, як починається бурхливий процес розщеплення білкових молекул. Внаслідок цього клейковина втрачає свої властивості, стає мазкою, розтяжною, набуває сірого

або темно-сірого кольору. Одержане з такого борошна тісто має невелику пружність, розпливається, хліб не зберігає властиву йому форму [2, 4]. У зв'язку з цим потрібно шукати заходи нейтралізації ферменту протеаза.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Ступінь шкідливості клопа-черепашки залежить від часу пошкодження посівів, фази стиглості зерна пшениці та його чисельності на посіві [3, 8]. Навесні клопи ссуть стебла молодих рослин, внаслідок чого центральний листок жовтіє, скручується й відмирає. Після колосіння вони пошкоджують стебла нижче колоса, який біліє й засихає. Молоді личинки клопа пошкоджують в основному остюки, плівки колоса і зерно.

Зерно, пошкоджене клопом під час наливу, значно зсихається, набуваючи блідо-рожевого кольору. Воно стає щуплим, зморшкуватим, із жовтими плямами й нерідко з помітними на них чорними крапками-слідами уколу клопа-черепашки. Пошкодження у фазі молочного стану зерна менше змінює форму, ніж під час наливу. Внаслідок пошкодження в цій фазі на поверхні зерна утворюються вм'ятини з жовто-кремовими або блідо-жовтими плямами, що знаходяться з обох боків зерна на всій поверхні. Якщо клоп-черепашка пошкоджує зерно на початку воскової стиглості, – воно в цілому зберігає свою форму, іноді спостерігається зморшкуватість. Проколюючи зерно, клоп-черепашка виділяє слину, в якій міститься фермент протеаза, вона не поширюється по ендосперму, як у попередні строки пошкодження, а локалізується в зоні проколу. На поверхні зерна утворюється жовто-кремова пляма, нерідко з чорною крапкою. За пошкодження зерна в повну стиглість зберігається форма і розмір, але утворюється жовто-кремова пляма.

Для знищення клопа-черепашки застосовуються агротехнічні, біологічні й хімічні заходи боротьби. Найефективнішим є хімічний [5, 7]. Проте навіть за використання високотоксичних препаратів, на жаль, стійкого ефекту не відбува-

ється, не дивлячись на те, що на оброблених масивах гине 60–80 % дорослих клопів і 80–95 % личинок. Клопи, які залишилися на посівах, продовжують пошкоджувати [6]. Отже, для того, щоб одержувати високоякісний хліб, потрібно шукати шляхи інактивації ферменту протеази в процесі виготовлення хлібобулочних виробів.

Мета дослідження та методика його проведення. Метою наших досліджень було розробити метод інактивації ферменту протеази в процесі приготування тіста для випікання хліба.

Дослідження проводили в лабораторії якості зерна Полтавської ДАА. Використовували борошно, одержане з зерна різного ступеня пошкодження клопом-черепашкою, оцтову кислоту

різних концентрацій, фаринограф із місилкою на 300 г борошна, термостат для бродіння тіста з автотермовологорегуляцією, електричну хлібопекарську піч із терморегулятором і горизонтальною обертальним ходом, реактиви і посуд.

Результати досліджень. Пошкодження зерна клопом-черепашкою негативно впливає як на фізичні властивості зерна, так і на кількість та якість клейковини (табл. 1).

Так, за пошкодження зерна на 4,5 % маса 1000 зерен зменшилася на 1,4 г, натура – на 7 г/л, склоподібність – на 7 %, вміст клейковини в борошні – на 6,2 %, якість клейковини – з I групи до III групи. З часом зі збільшенням ступеня

1. Вплив пошкодження зерна пшениці клопом-черепашкою на фізичні властивості зерна та клейковину

Ступінь пошкодження зерна, %	Маса 1000 зерен, г	Натура, г/л	Склоподібність, %	Клейковина в борошні	
				кількість, %	група якості
0	40,5	820	91	28,3	I
4,5	39,1	813	84	22,1	III
9,6	38,4	805	80	не відмивається	
14,5	38,0	789	72	не відмивається	
20,2	37,1	780	64	не відмивається	
25,3	36,4	771	59	не відмивається	

2. Вплив концентрації оцтової кислоти на якість хліба залежно від ступеня пошкодження зерна клопом-черепашкою

Пошкодження зерна, %	Концентрація кислоти, %	Об'єм хліба, см ³	М'якушка, бал			Формостійкість, *
			шпаристість	еластичність	смак	
0	0	850	5	5	5	0,76
4,5	0	512	3	3	3	0,51
4,5	0,2	845	5	5	5	0,72
4,5	0,3	846	5	5	5	0,73
4,5	0,4	848	5	5	5	0,75
9,6	0	496	3	3	3	0,53
9,6	0,2	848	4,5	4,5	4,5	0,59
9,6	0,3	846	4,5	4,5	5	0,71
9,6	0,4	848	4,5	4,5	5	0,75
14,5	0	320	2	2	2	0,41
14,5	0,2	739	3	3	3	0,52
14,5	0,3	840	4,5	4,5	4,5	0,73
14,5	0,4	842	4,5	4,5	4,5	0,74
20,2	0	333	2	2	2	0,34
20,2	0,2	605	2	2	2	0,64
20,2	0,3	693	3	3	3	0,60
20,2	0,4	835	4,5	4,5	4,5	0,71
25,3	0	340	1	1	1	0,22
25,3	0,2	551	1	1	1	0,53
25,3	0,3	632	3	3	3	0,62
25,3	0,4	820	4,5	4,5	4,5	0,73

Примітка: * – відношення висоти до діаметра череневого хліба

пошкодження зерна погіршується його якість: за пошкодження зерна на 9,6 % клейковина вже не відмивається. Маса 1000 зерен за пошкодження на 25,3 % зменшилася на 4,1 г, натура – на 49 г/л, склоподібність – на 32 % порівняно з відповідними показниками здорового зерна.

Хлібопекарські якості пшениці суттєво погіршилися від пошкодження зерна клопом-черепашкою, проте їхню шкідливість ми зменшили за рахунок використання оцтової кислоти в процесі виготовлення хліба (табл. 2).

Так, якщо за пошкодження зерна клопом-черепашкою на 4,5 % об'єм хліба зменшився на 338 см³ порівняно з об'ємом хліба, одержаного з непошкодженого зерна, то використання водного розчину з концентрацією оцтової кислоти 0,2 % нейтралізувало фермент протеазу й об'єм хліба був таким же, як і з непошкодженого зерна. Шпаристість, еластичність і смак м'якушки, а також формостійкість череневого хліба за використання оцтової кислоти концентрацією 0,2 % відновили свою якість до рівня відповідних показників хліба, для якого використане непошкоджене зерно. Збільшення концентрації оцтової кислоти до 0,3 і 0,4 % не має переваг перед концентрацією 0,2 %.

За пошкодження зерна клопом-черепашкою на 9,6 % також була оптимальною концентрація оцтової кислоти 0,2 %. Проте шпаристість, еластичність і смак м'якушки знаходилася на 0,5 бала, меншими, ніж за непошкодженого зерна. За пошкодження зерна клопом-черепашкою на 14,5 % використання оцтової кислоти в концентрації 0,2 % не забезпечує доведення якості хліба

до рівня з непошкодженого зерна. Лише використання розчину оцтової кислоти в концентрації 0,3 % забезпечує одержання якості хліба на рівні з непошкодженого зерна. За подальшого збільшення пошкодження зерна клопом-черепашкою на 20,2 і 25,3 % повна нейтралізація ферменту протеаза відбулася лише за використання водного розчину оцтової кислоти в концентрації 0,4 %. При цьому як об'єм хліба, так і шпаристість, еластичність, смак м'якушки, а також формостійкість череневого хліба досягли рівня показників якості хліба, виготовленого з зерна непошкодженого клопом-черепашкою.

Висновки: 1. Пошкодження зерна клопом-черепашкою негативно впливає на фізичні властивості зерна, а саме: зменшується маса 1000 зерен, натура і склоподібність.

2. За пошкодження зерна клопом-черепашкою на 4,5 % зменшується вміст клейковини в борошні, погіршується її якість. За подальшого збільшення пошкодження клейковина не відмивається.

3. Хлібопекарські якості пшениці м'якої озимої вже за пошкодження зерна на 4,5 % суттєво погіршуються.

4. Нейтралізувати фермент протеазу можна за допомогою водного розчину оцтової кислоти в процесі виготовлення хліба. За пошкодження зерна до 10 % потрібно використовувати 0,2 %-вий розчин, до 15 % – 0,3 %-вий, за більшого пошкодження – 0,4 %-вий водний розчин оцтової кислоти. За цих умов показники хлібопекарської якості досягають рівня непошкодженого зерна.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жемела Г. П. Якість зерна озимої пшениці. – К.: Урожай, 1973. – 184 с.
2. Жемела Г. П., Шеманьов В. І., Олексюк О. М. Технологія зберігання і переробки продукції рослинництва. – Полтава, 2003. – 420 с.
3. Самолєвський Й. Я. Пшениці Української РСР та їх якість. – К.: Урожай, 1965. – 210 с.
4. Созінов О., Обод І. Сила пшениці. – Одеса, 1969. – 83 с.
5. Созінов А. А., Козлов В. Г. Повышение качес-

- тва зерна озимих пшениц. – М.: Колос, 1970. – 134 с.
6. Созінов А. А., Жемела Г. П. Улучшение качества зерна озимой пшеницы и кукурузы. – М.: Колос, 1983. – 270 с.
7. Суднов П. Е. Агротехнические приемы повышения качества зерна пшеницы. – М.: Колос, 1965. – 190 с.
8. Тарасенко Н. Д. Качество зерна озимой пшеницы на Кубани. – Краснодар, 1973. – 128 с.